

Bevezetés a zsidó vallásba és kultúrába, 1.

2018/2019. őszi félév

Komoróczy Szonja Ráhel

ELTE Assziriológiai és Hebraisztikai
Tanszék

A zsidó naptár

Naptár (חול) – luniszoláris:

- holdhónapok (holdújulás: *molad*, מולד), újhold: Ros hodes
- napévek
- „szökőév” – minden 19 évben hét szökőév van: plusz egy hónap (ádár 2) beiktatása (3, 6, 8, 11, 14, 17 és 19. évben)

Hónapok:

niszán, ijjár, sziván, tammuz, áv, elul, tisri, hesván, kiszlév, tévét, sevát, ádár

- 29 / 30 naposak (*haszer / male* (חסר/ מלא)):

Napok, hetek

- naplemente
- sabbat / sábesz / שבת

Tekufa / tekufot (תקופה)

nap állása szerint a négy évszak: *niszan, tammuz, tisri, tévét*

Évek

- i.e. 3760
- kis időszámítás – 1240

Ros hodes

ראש חודש

Num. 10:10

Vígasságotoknak napján és a ti ünnepeiteken és a ti hónapjaitok kezdetén fújjátok meg a kürtöket, az égőáldozataitok és a hálaáldozatitok felett: és lesznek nektek emlékeztetőül a ti Istenetek előtt. Én vagyok az Örökkévaló, a ti Istenetek.

- *muszaf* áldozat (Num. 28:11–15)
- eredetileg: tanúvallomás az új holdról
- *halakha*: munka engedélyezett; tilos böjtölni

Hold megszentelése - Kiddus levana (קידוש לבנה), a holdciklus első felében lehet.

Kiddus-levana betűk: hatalmas nagy betűk, amivel a hold megszentelését nyomtatták, hogy a félhomályban is látni lehessen

Birkat ha-hama (ברכת החמה), 28 éves nap-ciklus megújulásakor

Újévek

Misna Ros ha-sana 1:1

„Négy újév van: niszán hónap első napján a királyok és az ünnepek [a három zarándokünnep: peszah, savuot, szukkot] újéve, elul hónap első napján az állatok tizedének újéve – R. Eliezer és R. Simon szerint tisri hónap első napján. Tisri hónap első napja az évek újéve, a szombatévek és a jovél-évek kezdete, a vetés és a termények újéve. Sevat hónap első napja a fák újéve – Shammai iskolája szerint. Hillél iskolája szerint sevat hónap 15-e [a fák újéve].”

- – niszán 1
- – elul 1
- – tisri 1
- – sevat 15

Ünnepek

(חג – יום טוב \ מועד) – *hag, jom tov, moed*

Tórai ünnepek:

- szombat és újhold
- félelmetes napok (*jamim noraim* ימים נוראים)
- három zarándokünnep

Deut. 16:16-17

Háromszor az évben jelenjék meg minden férfi közüled az Örökkévaló, a te Istened színe előtt azon a helyen, amelyet kiválaszt: a kovásztalan kenyér ünnepén, a hetek ünnepén és a sátrak ünnepén. És ne jelenjék meg az Örökkévaló színe előtt üresen: ki-ki keze ajándéka szerint, az Örökkévaló a te Istened áldása szerint, amelyet adott neked.

- *peszah, savuot, szukkot* (+ *smini aceret*)
- köztes napok / *hol ha-moed* (חול המועד)

A zsidónegyed

- Zsidó utca / Zsidó negyed / Judenhof
- Intézmények:
 - iskolák
 - zsinagóga
 - téli imahely
 - rabbi-lakás
 - *mikve*
 - kórház
 - vágóhíd – mészárszék
 - sütöde
 - községháza
 - bérlakások
- *kehilla / kehillat kodes / kahal*
(קהילה, קהילת קודש, ק"ק, קהל)

Az első / salamoni templomtól a zsinagógáig

- Salamoni templom leírása: I. Kir 6-8, II. Krón 2-4
 - A jeruzsálemi templom és egy újkori zsinagóga tagolása
 - zsinagóga / sul / stibl / templom
 - synagoge / bet-kneszet /bet tefila / bet-midrás
-
- Kohen, Levi, Jisrael
 - düchenolás

A zsinagóga belső tere

ablak

aron ha-kodesh (Tóraszekrény) (ארון הקודש)

dukhan (דוכן)

mizrah (keleti fal) (מזרח)

szefer Tora (Tóratekerecs) (ספר תורה)

parokhet (függöny) / *kaporet* (drapéria) (פרוכת, כפורת)

ner tamid (örökmécses) (נר תמיד)

amud (עמוד)

sivviti-tábla (שווייתי)

ülőhelyek

bima (dobogó) (בימה)

ezrat nasim (női részleg) (עזרת נשים)

mehica (מחיצה)

menóra (מנורה)

kijor (kézmosó) (כיור)

kuppa (persely) (קופה)

hüpe (huppa / esküvői baldachin) – udvaron (חופה)

Ima ideje, helye

„Dániel pedig, amint megtudta, hogy alá lett írva az írás, bement a házába, és az ő felső termének ablakai Jeruzsálem felé nyíltak; és háromszor napjában térdre borult, imádkozott, és dicsérte az ő Istenét, amiként azelőtt cselekedett.”

(Dan. 6:10)

- helyszín
- irány
- ablak
- naponta háromszor (természet / ősapák / áldozatok):
saharit (שחרית), *minha* (מנחה), *maariv* (מעריב)
- minjen / minjan (מנין)
- férfiak
- nők

Napi háromszori ima

- *saharit* (שחרית):
„És fölkelt **Ábrahám** kora reggel, és elindult azon hely felé, ahol állt egykor az Örökkévaló színe előtt.” (Gen. 19:27)
- *minha* (מנחה)
„És kiment **Izsák** beszélgetni a mezőre estefelé” (Gen. 24:63)
- *maariv* (מעריב)
„Elérkezett (**Jákob**) egy helyre, és meghált ott, mert lement a nap” (Gen. 28:11)

Ima jellege

- Hanna imája (I Sámuel 1)
- *avoda se-ba-lev* (עבודה שבלב, szívbeli szolgálat)
- *kavvana* (כוונה)

Misna Berakhot 4,4

Aki megszokásból imádkozik, annak imája nem ima.

Talmud Berakhot 26b

Az imák az áldozatok helyett vannak.

Rambam, *Misne Tora*, „Hilkhot tfila” 1.4

Az egyszerű ember nem tudta megparancsolni nyelvének, hogy helyénvaló szavakat találjon kívánságai kifejezésére és az Örökkévaló dicsőítésére. Ezért Ezra és a Nagy Gyülekezet férfiai a maguk idejében bevezették a tizennyolc áldást (*smone eszre*). Az áldások közül az első három Istent dicsőíti, az utolsó három hálát ad az Örökkévalónak, míg a többi kérés az egyén és a közösség legfontosabb szükségleteinek kielégítéséért hangzik el. Ezeket mindenki megtanulta, így az egyszerű emberek is ugyanolyan érthetően tudtak imádkozni, mint a műveltebbek.

Imák gyűjteménye, hagyománya

- *nuszah* (נוסח, imamód)
- *minhag*: askenáz / szefárd / haszid / mizrahi / jemeni
- sziddur (סידור, hétköznapi imakönyv)
- mahzor (מחזור, ünnepi imakönyv)

Legfontosabb imák

- *Áldások*
- *Smone eszre / Amida / főima* (שמונה עשרה)
- *Kaddis* (קדיש)
- *Sma Jisrael* (שמע ישראל)

Áldások

berakha / brokhe (ברכה)

Talmud Berakhot 35b

Aki áldás nélkül élvezi a világ áldásait, az olyan, mintha meglopná az Örökkévalót és Izrael közösségét, ahogy az írva van: „Aki megrabolja atyját és anyját, és azt mondja: nincs bűn, társa ő a rontó embernek (Misle 28, 24).”

- élvezeti áldások
- parancsolatok teljesítésekor mondott áldások
- hálaadó áldások
- *bencsolás*
- *kiddus*

Kaddis

Dicsérjük és magasztaljuk az Ő nagy nevét, ámen, az Általa teremtett világban, s teljesedjék be uralma a mi életünkben és napjainkban, s Izrael egész háza életében, mielőbb, s mondjátok együtt: úgy legyen.

Legyen az Ő neve áldott mindörökké.

Legyen áldott, tiszteletteljes, fenséges, dicsőséges és magasztos az Ő szent neve, aki áldásra méltó.

Áldott Ő!

Minden valaha elmondott áldásmondásnál, ódánál, himnusznál és vigasztaló éneknél emelkedettebben mondjátok együtt: úgy legyen.

Legyen nagy békesség és élet számunkra és egész Izrael számára, s mondjátok együtt: úgy legyen.

Aki békét szerez a magasságban, Ő teremtsen békét számunkra és egész Izrael számára, s mondjátok együtt: úgy legyen.

**Halljad Izrael / Sma Jisrael
(Deut. 6,4-9)**

שְׁמַע, יִשְׂרָאֵל : יְהוָה אֱלֹהֵינוּ, יְהוָה אֶחָד.

Sma Jisrael Adonaj Elohenu, Adonaj ehad.

Halld Izráel: az Örökkévaló a mi Istenünk, az Örökkévaló egyedül.

És szeresd az Örökkévalót, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes erődből. És legyenek ezek a szavak, melyeket én parancsolok neked ma, szíveden; és véisd be azokat fiaid elméjébe, és beszéljess róluk: otthon ültödben és az úton jártodban, lefektedben és felkeltedben. És kösd azokat jelül a kezedre; legyenek homlokkötőkül szemeid között; és írd fel azokat házad ajtófélfáira és kapuidra.

Zsinagógai funkciók

saliah cibbur (שליח ציבור, ש"ץ)

hazan (חזן)

forzogerin (פארזאגערין)

rabbi (רבי)

rebe

samesz (שמש)

gabbaj (גבאי)

kohen, levi (כהן, לוי)

minjan / minjen (מנין)

derasa / dróse (דרשה)

düchenolás

Kohanita / Ároni áldás / düchenolás (Num. 6, 23-27)

בְּרַכֶּה יְהוָה, וַיִּשְׁמְרֶהָ.
יְאֵר יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ, וַיַּחַנֶּךָ
יִשָּׂא יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ, וַיִּשֶׂם לְךָ שְׁלוֹם

Így áldjátok meg Izráel fiait, mondván nekik:

„Áldjon meg téged az Úr, és őrizzen meg
téged.

Világosítsa meg az Úr az ő orcáját néked, és
könyörüljön rajtad.

Fordítsa az Úr az ő orcáját tereád, és adjon
neked békességet.”

Ha így az én nevemet Izráel fiaira teszik, én
megáldom őket.

„Akinek *tfilin* van a fején és a kezén, *cicesz* a ruháján és *mezüze* az ajtófélfáján, az nem egykönnyen vétkezik.”

bt Menahot 43b

***Tfilin* (imaszíj) (תפילין)**

Ex. 13:1-10, Ex. 13:11-16, Deut. 6:4-9, Deut. 11:13-21.

- kézre (*Sel jad* (של יד))
- fejre (*Sel ros* (של ראש))

***Cicesz* (szemlélőrojt (ציצית))**

- rojtok
- *cicesz* (*cidákli / arbe kanfesz / cicit / talit katan*)
- *talesz* (/ *talit* (טלית))
- *atara / atore* (עטרה)

Mezüze (מזוזה)

Deut. 6:4–9, 11:13–21

Szofer sztam

(סופר סת"ם)

- *Szefer*
- *Tfilin*
- *Mezüze*

Kinézet, öltözködés

Szakáll, *pajesz* (פאות)

„Ne vágjátok le kerekre hajatok szélét, és ne rontsd el szakállad szélét.” (Lev. 19:27)

***Cniesz* (צניעות)**

***Satnez* (שטנד)**

„Ne öltözzél vegyes szövésű, azaz gyapjúból és lenből szőtt ruhába.” (Deut. 22:11)

Férfiak

- *jarmülke*
- *kipa / kapedli / kapele*
- *sábesz-dekli*
- *kipa szruga*
- *strájmlí*
- *kapeljus*
- *biber-kalap*
- *hajbli*
- *kaftán*

Nők

- *sájtli*
- *tikhli*
- *spicli*
- *sterntukh*

Kóserság – *kasrut*

כשר

Kóser / tréfli

- *hekhser*
- *teudat kasrut* (הכשר, תעודת כשרות)
- *masgiah* (משגיח)

Gen. 1:29

S mondta Isten: nektek adok minden maghozó füvet az egész föld színén, és minden fát, amelyen maghozó gyümölcs van; az legyen nektek eledelül.

Gen. 9:3

Minden mozgó állat, amely él, legyen nektek eledelül; amint a zöld füvet, nektek adtam mindazokat.

Lev. 11

Szólta ismét az Örökkévaló Mózesnek és Áronnak, mondván nekik: Szóljatok Izrael fiainak, mondván: ezek azok az állatok, amelyeket megehettek minden barmok közül, amelyek vannak e földön: mindazt, aminek **hasadt a körme, és egészen kettéhasadt körme van, és kérődző a barmok közt**, megehetitek. De a kérődzők és a hasadt körműek közül ne egyétek meg ezeket: A tevét, mert az kérődző ugyan, de nincs hasadt körme; tisztátalan ez nektek. A hörcsögöt, mert kérődző ugyan, de nem hasadt a körme; tisztátalan ez nektek. A nyulat, mert kérődző ugyan, de nem hasadt a körme; tisztátalan ez nektek. És a disznót, mert hasadt körmű ugyan és egészen ketté hasadt körme van, de nem kérődzik; tisztátalan ez nektek. Ezeknek húsából ne egyétek, és holttestüket se illessétek; tisztátalanok ezek nektek.

(...)

Minden barom, amelynek hasadt a körme, de nincs egészen ketté hasadva, és nem kérődzik, tisztátalan legyen nektek; aki illeti azt, tisztátalan legyen. Minden állat, amely a négy lábúak között a talpán jár, tisztátalan legyen nektek; mindaz, aki azoknak holttestét illeti, tisztátalan legyen estig.

...

Mindazokból, amelyek a vizekben élnek, ezeket ehettek meg: **aminek uszonya és pikkelye van a vizekben,** tengerekben és folyóvizekben, azokat mind egyétek meg. Aminek pedig nincsen úszószárnya és pikkelye a tengerekben és folyóvizekben, legyen az akármely vízben nyüzsgő, és akármely vízben élő állat; mind utálatos az nektek. De legyenek is utálatosak nektek; azoknak húsából ne egyetek, és holttestüket is kerüljétek. Aminek nincs úszószárnya és pikkelye a vizekben, mind utálatos az nektek.

...

A szárnyas állatok közül pedig ezeket kerüljétek; meg ne egyétek, utálatosak ezek: a sas, a saskeselyű és a halászósas. A sólyom és a héja az ő nemével. Minden holló az ő nemével. A strucc, a bagoly, a kakukk és a karvaly az ő nemével. A kuvik, a hattyú és a fülesbagoly. A bölömbika, a pelikán és a gém. Az eszterág és a szarka az ő nemével, a búbosbanka és a denevér.

Minden szárnyas féreg, amely négy lábon jár, utálatos nektek. Csak azt ehetitek meg a négy lábú szárnyas férgek közül, amelynek lábain felül szökőszárai vannak, hogy szökdécselhessen azokkal a földön. Ezeket egyétek meg azok közül: az arbé-sáskát az ő nemével, a szolámsáskát az ő nevével, a khargol-sáskát az ő nemével és a khagab sáskát az ő nemével. Minden egyéb négy lábú szárnyas féreg pedig utálatos legyen nektek. És ezekkel tisztátalanokká teszitek magatokat

...

A földön csúszó-mászó állatok között pedig ezek legyenek tisztátalanok: a menyét, az egér és a gyík az ő nemével. A sündisznó, a kaméleon, a tarka gyík, a csiga és a vakondok. Ezek tisztátalanok nektek minden csúszó-mászó között; aki illeti ezeket holtuk után, tisztátalan legyen estig.

...

Mindaz is, a mi csúszik-mászik a földön, utálatos legyen, meg ne egyétek. Mindazt, a mi hason csúszik, és mindazt, ami négy, sőt mindazt, a mi több lábon jár, a földön csúszó-mászó bármely állatot, meg ne egyétek ezeket, mert utálatosak ezek.

Élőlények

- *tame* (טמא) / *tahor* (טהור)
 - négy lábúak
 - szárnyasok
 - földön kúszó-mászók
 - rovarok
 - vízben élők

- *nevela* (נבילה), *terefa* (טריפה)

Deut. 12:20-25.

Ha majd kitágítja az Örökkévaló, a te Istened határodát, amint szólt hozzád és te azt mondog: Húst ehetnék, mert lelked vágyik húst enni, lelked minden vágya szerint ehetsz húst. Ha távol lesz tőled a hely, melyet kiválaszt az Örökkévaló, a te Istened, hogy nevét odahelyezze, akkor vághatsz marhádból és juhaidból, melyeket az Örökkévaló neked. ad, úgy amint én neked parancsoltam, és ehetsz kapuidban lelked minden vágya szerint. Csak amint eszik a szarvast és az őzet, úgy edd azt, a tisztátalan és a tiszta együtt eheti azt. Csak légy erős, hogy ne egyél vért, mert a vér a lélek, azért ne edd meg a lelket a hússal. Ne edd meg, a földre öntsd, mint a vizet. Ne edd meg azt, hogy jó dolgod legyen neked és fiaidnak utánad, midőn azt teszed, ami helyes az Örökkévaló szemeiben.

Rituális vágás

- *sohet* (טחש/ *sakter*)
- *halef*
- tiltott részek
 - vér (Lev. 19:26, stb.)
 - csipőín (*gid na-nase*)
 - faggyú (*helev*)
- *glatt kóser*

Kóserolás

- áztatás, sózás, öblítés
- sózás, kisütés

Tejes / húsos / páros

Ex. 23:19, 34:26, Deut. 14:21

Ne főzd a gödölyét az ő anyja tejében.

- tejes (*halavi / milkhik*) – חלבי, מילכיק
- húsos (*baszari / fleyshik*) – בשרי, פליישיק
- páros (*parev / parve*) – פרווה

- külön edények
- várakozás

- keveredés vagy érintkezés (hő, víz, idő, íz)
- főzés, láng meggyújtása (*bisul*)
- *batel be-sisim* (1/60)

- *alapanyagok*
- *bissul nokhri* (בישול נכרי)
- *kaser la-mehadrin* (מהדרין)

Egyéb termékek

- sajt, olaj, kenyér
- bor: *jajin mevusal, jajin kaser, sztam jeynam, jajin neszekh*

Izraeli növények

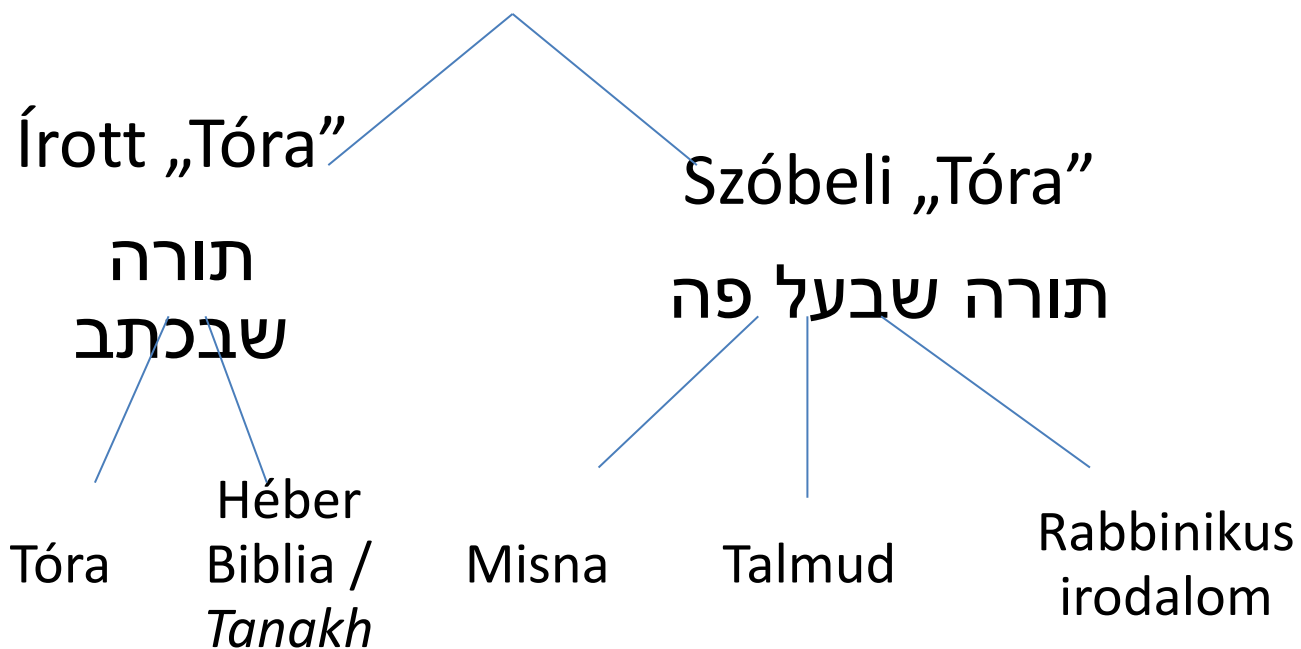
- tized
- első 3 év tilalma(*orla*)
- minden 7. év(*smitah, shviit*)

Tanulás és tanítás

- *heder* (חדר)
- *jesiva* (ישיבה)
- *kolel* (כולל)
- *dróse* (דרשה)
- *talmud-tóra* (תלמוד-תורה)

A Tóra

Szinaj-hegy – Mózes (i.e. 1312)

Hagyományláncolat Misna, Pirke avot 1:1

„Mózes megkapta a Tórát a Szinai-hegyen, és átadta Jósuénak. Jósué átadta a bölcseknek. A bölcsek átadták a prófétáknak. A próféták pedig átadták a Nagy Gyülekezet embereinek (*anse kneszet ha-gdola*).”

A héber Biblia egységei

Tanakh (תנ"ך)

ת – T – Tóra (= tan): Mózes 5 könyve (Pentateuchos)

- ברשית (*Beresit* / Teremtés könyve / Genesis)
- שמות (*Semot* / Kivonulás Könyve / Exodus)
- ויקרא (*Vajikra* / Papok Könyve / Leviticus)
- במדבר (*Bamidbar* / Számok Könyve / Numeri)
- דברים (*Devarim* / Második törvénykönyv / Deuteronomium)

נ – N – Neviim (= próféták):

- Korai próféták: történeti könyvek
- Kései próféták: prófétai könyvek (3 „nagy” és 12 „kis” próféta)

ך – K – Ketuvim (= írások):

Zsoltárok, bölcsességirodalom, kései történeti könyvek

Hierarchia

- írott tan (*tora se-biktav*)
- szóbeli tan (*tora se-beal pe*)
- *halakha – aggada – minhag*

Tora, Tanakh:

- Mózes öt könyve, Tanakh (תנ"ך)
- írott tan (*tora se-bikhtav*) vs. szóbeli tan (*tora se-beal pe*)
- parancsolatok (*micva / micve*): תרי"ג מצוות – 613
parancsolat (248 pozitív, 365 negatív)

A szóbeli tan

Misna ismétlés (שנה), i.sz. 2. század, R. Juda ha-Naszi

Hat rend, 63 traktátus

- *zeraim* (vetések: mezőgazdaság),
- *moed* (ünnep)
- *nasim* (asszonyok, házasságjog),
- *nezikin* (károk, polgári és büntetőjog),
- *kodasin* (szentségek: áldozatok, szentély),
- *tohorot* (rituális tisztaság)

Gemara, Talmud (גמרא), (למד)

- *Talmud Bavli* – Babylóniai Talmud
- *Talmud Jerusalmi* – Jeruzsálemi Talmud

A kommentár mint szellemi magatartás: **Talmud**

Midrás (דרש)

Gaonok

Takkana

Kódexek

- – Rambam / Maimonides (1135–1204): *Szefer ha-micvot*; *Misne Tora*
- – R. Jakob ben Aser (ca. 1270–1340): *Arba Turim*, 16. sz.
- – R. Jozsef Karo (1488–1575): *Bet Jozsef*; *Sulhan arukh*, 16. SZ

Responsumok